

AŞIKPAŞAZÂDE TARİHİNDE BAHSEDİLEN DÖRT TEŞKİLAT

Gürbüz MIZRAK

Malazgirt Zaferinden sonra kapıları sonuna kadar açılan Anadolu, Türk Akıncıları tarafından fethedilmeye başlanmıştı. Takip eden dönemde doğuda Moğol istilası ve baskısından yurtlarını terk etmek zorunda kalan Türkmenler, Boylar halinde Anadolu'ya göçe başladılar. Selçuklu Devleti bu boyları uygun yerlere iskân ediyor ve intizamı sağlıyordu.

Ancak Selçuklu, Moğol istilası ve Haçlı saldırıları karşısında siyasi ve askeri istikrarı yeterince koruyamaz duruma düşmüş, zayıflamış, otoritesini kaybetmeye başlamış, bir kargaşa ortamı doğmuştu.

Ortaya çıkan olumsuz durumu gidermede, Türkmenlerinin tarihten gelen potansiyel tecrübeleriyle kurmuş oldukları sivil teşkilatların önemli katkıları olmuştur. Bu teşkilatlar, XII. ve XIII. yüzyılın çalkantılı ve buhranlı ortamında toplumda yardımlaşmayı, dayanışmayı, düzeni; millî, dinî ve duygusal bağlarla birliği sağlamada önemli görevler üstlenmişler; aynı zamanda Anadolu'nun Türkleşmesine, İslamlaşmasına da hizmet etmişlerdir.

Aşıkpaşazâde bu teşkilatlardan bahseder. Bunlar günümüz Türkçesiyle; [1]

[1] Orijinal isimlerinde "rum" sözcüğü geçer. Bu sözcükten kasıt "Anadolu"dur. Günümüzde "rum" sözcüğünün toplumumuzdaki algısı farklı olduğundan bunun

- Anadolu Ahileri (Kardeşleri),
- Anadolu Bacıları,
- Anadolu Gazileri ve
- Anadolu Abdallarıdır.

Bu teşkilatlar fetihlere katılmışlar; yeni fethedilen bölgelere, ıssız yol geçitlerine veya dağ başlarına yerleşerek, buralarda yerleşik yaşamın temellerini atıp, düzeni sağlamışlar; üretimi ve ticareti nizama sokmuşlar, hizmet ve yardım kuruluşları oluşturmuşlardır. Buldukları bölgelerde Türk ve İslam nüfuzunun artmasına ve kültürünün yaşanmasına da katkıda bulunmuşlar, en uçta (Bizans sınırında) kurulmakta olan Osmanlı Devletinin kuruluşunda da etkili olmuşlardır.

Anadolu Ahileri

Ahilik XIII. Yüzyılda Anadolu'da örgütlenmiş esnaf ve sanatkâr birliklerinin mensup olduğu topluluğun adıdır. Bu teşkilat XX. Yüzyıl başlarına kadar Anadolu şehir, kasaba, hatta köy hayatını; buralardaki esnaf ve sanatkâr kuruluşlarının yönetimini, eleman yetiştirmeyi, üretim ve ticareti düzenlemiştir. Ahiler Anadolu Selçuklu Devletinde, Moğol istilası sırasında ve özellikle de Osmanlı Devletinin kuruluşunda önemli derecede etkili olmuşlardır.

Çeşitli kaynaklara göre Ahilik teşkilatını kuran Ahi Evran 1171 tarihinde Azerbaycan'da Hoy kasabasında doğmuş, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlana

yerine asıl anlamını çağrıştıran "Anadolu" sözcüğü kullanılmıştır.

Celaledin-i Rumi ile aynı dönemlerde yaşamış, ilk tasavvuf öğretisini de Ahmet Yasevi geleneğinden almıştır. Sadece ilahiyat ve tasavvuf ile ilgilenmeyip kendini birçok alanda geliştirmiştir.

Ahi Evran 1205 yılında Anadolu'ya geldikten kısa bir süre sonra Kayseri'ye yerleşip burada bir debbağ (derici) atölyesi açmış, burası sonrasında gelişerek 32 çeşit esnaf ve sanatkârın hizmet verdiği Debbağlar Mahallesi haline gelmiş ^[2], aynı zamanda Hocası Evhadüddin-i Kirmani ile birlikte kurduğu Ahilik teşkilatının çekirdeğini oluşturmuştur.

I.Alaeddin Keykubad (1220-1237) zamanında Türkmen ve Ahiler lehine köklü düzenlemeler yapılmış, bu gelişmelerden sonra Ahilik bütün Anadolu'ya yayılmıştı.

Ahi Evran, hocası Evhadüddin-i Kirmani'nin kızı Fatma Hatun ile evliydi. Fatma Hatun, Bektaşiler arasında saygı görür, "Kadın Ana", "Kadıncık Ana" diye tanınırdı. Ahi Evran Kayseri'de Türkmen kadınlarını ve kızlarını örgücülüğe ve dokumacılığa yönlendirerek, eşi Fatma Hatun vasıtası ile ikinci bir sanayi sitesi olarak Külahduzlar Mahallesi'ni kurdu. Fatma Hatun başkanlığındaki bu organizasyon zamanla Anadolu Bacıları teşkilatının çekirdeğini oluşturmuştur.

Anadolu Ahileri ve Bacıları örgütleri ve ilkeleri bütün Anadolu'ya Kayseri'den yayılmış, Kayseri halkına

[2] Kaynaklara göre Debbağlar Mahallesi'ndeki sanayi sitesinde her sanat kolunun başında bir şeyh vardı ve bu şeyhlerin şeyhi de Ahi Evran'dı.

sanat ve ticaret ahlakı yanında dini ve askeri eğitimler de yaptırmış ve bunlar Moğol kuşatması sırasında Kayseri'yi savunmuşlardır.

Ahilerin Kayseri'deki parlak dönemi Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle sona erdi. Tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) zamanında yönetim ile Ahilerin arası açıldı. Tam bu sıralarda Moğol ordusu Anadolu'ya girmişti. Sultan II. Gıyaseddin, Köseadağ mevkiinde Moğol ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğramıştı (1243). Anadolu'da ilerlemeye devam eden Moğol ordusu, Kayseri'de karşısında Ahileri buldu. Ahiler 15 gün şehri müdafaa ettiler. Sonunda Kayseri'ye girmeyi başaran Moğollar, pek çok Ahi'yi katledip ev ve iş yerlerini yağmaladılar. On binlerce Ahiyi ve Bacıyı esir edip götürdüler. Ahi Evran'ın hanımı Fatma Bacı da Moğollar'a esir düşmüş. Bu olaydan sonra Kayseri'deki Ahi ve Bacı teşkilatları dağılmıştı.

Ahi Evran 1227'den sonra Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın isteği ile Konya'ya yerleşti. Konya'yı Ahiliğin önemli bir merkezi haline getirdi. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in döneminde yönetimle arası açıldı ve Türkmen ileri gelenleri ile birlikte tutuklandı. Saltanat naipliğine getirilen Celaeddin Karatay (ö.1254) tarafından serbest bıraktı. Hapisten çıktıktan sonra Denizli'ye gitti. Orada kısa bir süre kaldıktan sonra Şeyh Sadreddin Konevi'nin aracılığıyla tekrar Konya geldi. Burada fazla kalmayan Ahi Evran, Moğol tahakkümünün daha az hissedildiği Kırşehir'e giderek oraya yerleşti. Ömrünün son 14 yılını Kırşehir'de geçirdi.

Moğol hâkimiyeti altındaki Selçuklu yöneticileri önemli yerlere Moğolların tasvip ettiği valileri atıyorlardı. Bunların tahakkümüne karşı başta Türkmenler ve Ahiler olmak üzere isyanlar başlattılar. Bunların en şiddetlisi Kırşehir'de oldu ki, bu isyan sırasında Ahi Evran hayatını kaybetmiştir (1261).

Ahilikte İlim-Uygulama İlişkisi

Anadolu Ahi teşkilatı ilimle elde edilen bulguların, çeşitli zanaat alanlarında uygulanmasına ve toplum bundan yararlandırılmasına öncülük etmiştir. Nitekim Ahi Evran eserlerinde müspet ilimlerle elde edilen bulgulardan iş hayatında faydalanılması, bunların iş ve sanat alanında kullanması gerektiğini ifade eder. İlimin amelden önce geldiğini, ilimsiz amelin fayda sağlamayacağını, kişinin ilmini uyguladığı ölçüde makbul insan olacağını bahseder. Değişik ihtiyaçları karşılama için çeşitli mesleklerin olmasını ve ihtisaslaşmayı önerir. Bu doğrultuda, devletin himaye ve desteğiyle yapılan uygulamalarla insanlar çeşitli sanatlara yöneltilerek, göçebe Türkmenlerin yerleşik hayata intikalleri sağlanmıştır.

Ahilikte Hiyerarşi

Ahilik ilk kuruluşu ve gelişmesinde bir tarikat olarak ortaya çıkmamış, pek çok tarikatın ilke ve prensiplerinden faydalanmıştır. Birçok üyesinin farklı tarikatlara mensup olduğu bilinmektedir. Ahilik, epeyce devlet ve ilim adamıyla askerî zümre mensuplarını bünyesine alarak güçlenmiş ve organize esnaf birlikleri hâlini almıştır. Ahi birlikleri Anadolu'da hızla köylere varıncaya kadar pek çok bölgede zaviyeler

şeklinde yayılmış ve XIII. yüzyıldan itibaren yaklaşık 500 yıl Anadolu'da etkili olmuştur.

Ahîlik, Türk örf ve âdetleriyle İslam inancının sentezinden oluşan bir düşünce sistemine sahipti. İdeolojisini ve temelini, fütüvvet ilkeleri oluşturmaktaydı. Bu ilkeler cömertlik, misafirperverlik, yardımseverlik, asalet ve şecaat sahibi olma, gazalara katılma, başkaları için çalışma, yardımseverlik, engin hoşgörü sahibi olma, kusurları bağışlama, merhametlilik, Allah'tan korkma, iyi huyluluk, karıncayı bile incitmekten çekinme, kusursuzluk gibi üstün meziyetlerdi.

Ahîlik esnaf birlikleri, ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşan iktisadi ve mesleki birlikler hâlinde gelişti. Bu teşkilatta makamlar ve statüler üsten aşağıya doğru Pir, Ahi Baba, Ahi reisi, Kethüda, Yiğitbaşı, Ustalık, Kalfalık, Çıraklık ve Yamaklık olmak üzere hiyerarşik bir yapıdaydı.

Her mesleğin bir **Piri** vardı. Mesela Hz. Âdem çiftçilerin, Nuh gemicilerin, İdris terzilerin, Davud demirci ve zırhçıların, Lokman hekimlerin, Selman-ı Farisî berberlerin, Ahi Evran ise derici esnafının piri sayılırdı. Meslek gruplarında örnek alınan pirin manevi ve dinî vasıfları öğretilerek, çalışanlar mesleğin bütün kurallarına candan bağlı müritleri haline getirilir, pirin belirlemiş olduğu ilkelere göre faaliyet yaparlardı.

Bir şehirde ne kadar esnaf teşekkülü varsa her birinin bir **Ahi Reisi**, hepsinin de bağlı olduğu bir **Ahi Baba** vardı. Ahi Baba'nın vefatından sonra yerini

alabilecek bir oğlu var ise genellikle o Ahi Babalığa getirilirdi. Eğer yoksa esnaf reisleri bir araya gelir ve iğlerinde güvenilir, dürüst, dindar, iğinin erbabı bir kiğiyi Ahi Baba olarak seğerdi. Bu aday yetkili Kadı'nın arzı üzerine padişahın beratıyla tasdik edilirdi.

Ahi Baba, Ahilik geleneğine göre ahlaki, dinî ve siyasi liderdi. Reisi bulunduğu esnaf teşekkülünün sistimli şekilde ęalıřmasını temin ederdi. Sanatkrlar, Ahi Baba'dan ve onun yetki verdiği kiğilerden aldıkları izin belgesiyle iş görür, sanat icra eder ve satış yapabilirlerdi. Ahi Baba'nın, bulunduğu şehir veya kasabadaki esnaf üzerinde hissedilir itibarı vardı. Esnafın pek çok meselesi, mahallin kadısına sunulmadan önce Ahi Baba tarafından halledilme yoluna gidilirdi.

Ahi Baba esnafın ihtiyaı olan hammadde üretiminin düzenli bir şekilde yürütülmesine nezaret eder, haksız kazanç sağlayanlar ve esnaflık mesleği kurallarına riayet etmeyenler için icabında yargı yoluna giderdi. Ahi babalar, özellikle manevi yönden Kırşehir'deki **Ahi Evran Zaviyesi Postnişinine** bağlıydılar.

Kethdalık makamı kariyer olarak Ahi Baba'nın ardından ikinci sıradaydı. Yarı resm bir memuriyetti. Kethdalık görev ve yetkilerini siyasi otoriteden almaktaydı. Genelde bir yıllığına seçilirdi. Sresi dolan kethüdanın yeniden seçilmesi de mümkündü. Başlıca görevleri;

1. İdarecisi olduğu esnaf zümresini merkez idareye karşı temsil etmek,

2. İdarenin emirlerini üyelerine bildirmek ve uygulanmasını sağlamak,
3. Esnaf arasındaki anlaşmazlıkları kadıya intikal etmeden çözmek,
4. Esnaflığa girişte ve yükselişteki törenlerde bulunmak,
5. Mal ve eşyaların narhlarını belirleyen heyetin toplantılarına katılmak,
6. Haksız rekabete girilmesini önlemek,
7. Esnaf ve sanatkârlara gerekli ham maddeyi temin ve tevzi etmektir.

Yiğitbaşı, kethüdanın yardımcısı ve Ahi yönetim kurulunun üyesiydi. Asayiş ve güvenliği sağlamaya yönelik faaliyetler ile esnafın meselelerinin gerekli yerlere iletilmesi görevlerini yürütürdü.

Yiğitbaşı esnafın ileri gelenleri arasından seçilirdi. Aday belirlendikten sonra mahallin kadısına başvurulur, kadılık makamının uygun görüp tasdik etmesiyle göreve atanırdı.

Yiğitbaşı;

1. Esnafın yetiştirilmesinde,
 2. Esnaf arasındaki rütbelerin tespitinde,
 3. Esnafa hammadde dağıtımında,
 4. Esnafın disiplini konuları ve disiplin cezalarının uygulanmasında,
 5. Ustaların peştamal kuşanma törenlerinde,
 6. Orta sandığın idaresinde
- esnaf şeyhinin yardımcısıydı.

Her Ahi birliğinin bir orta sandığı vardı. Sandığın gelir ve giderleri belirli bir denetime tabi tutulurdu. Orta sandığı, birlik yönetim kuruluna bağlı ayrı bir Őube olarak faaliyet gösterirdi. Kredilere ayrılan fon ile yardımlar için ayrılan paralar farklı hesaplar da toplanırdı. Orta Sandığının Gelirleri:

- *Üyelerin aidatları,*
- *Yamaklıktan ıraklığa, ıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yükselirken ödenen bir nevi terfi harçları,*
- *TeŐkilata ait mülklerin gelirleri,*
- *Askere alınan kalfa veya ustanın eşi ve çocukları için birlikçe toplanan yardımlar,*
- *Çeşitli bađıŐlar*

sandığın gelir kaynaklarını teŐkil ederdi.

Giderleri ise;

- *Teşkilat için lüzumlu harcamalar;*
- *Birliğe ait mülklerin tamir masrafları, çeşitli vergiler, görevlilerin maaŐları, sosyal gayeli esnaf toplantılarının ücretleri;*
- *Fakirlere çeşitli vesilelerle yapılan yardımlar;*
- *Birliğe kayıtlı üyelere orta ve uzun vadede verilen krediler;*
- *Teşkilatın güçlenmesi için alınan mülklerin bedelleri;*
- *Esnaftan maddi durumu iyi olmayanlara, güçsüzlere, sakatlara ve hastalara yapılan yardımlar;*
- *Birlik üyelerinden ihtiyaç sahiplerine verilen borçlar;*

- *Esnafa lazım olan hammaddelerin satın alınmasıydı [3].*

Yamaklık meslek hayatının ilk safhasıydı. Bir esnafa yamak olabilmek için; 10 yaşından küçük olma, velisi tarafından işe devamının sağlanması, iki yıl parasız ve sürekli çalışmayı kabul etme gerekiyordu. Yamaklara öncelikle teşkilatın adap ve erkânı ile kaçınmaları gereken tutum ve davranışlar öğretilirdi. İş yerinde mesleki eğitim görürlerken, zaviyelerde de dinî ve sosyal bilgileri alarak eğitimlerini bir bütünlük içinde devam ettirirlerdi. Belirlenen süreyi tamamlayanlar özel bir törenle çıraklığa yükselirdi.

Çıraklıkta yaş ortalaması 12-13 idi. Bu yaşlardaki çocuk, velisi tarafından kabiliyeti doğrultusundaki sanat dalında faaliyet gösteren bir ustanın yanına çırak olarak verilirdi. Usta, fiziki kabiliyetini ve ahlaki durumunu anlamak için çocuğa küçük işler yaptırır, çırağının becerisi ve dürüstlüğü hakkında da kanaat sahibi olurdu. Çocuk kabiliyetli, çalışkan, dürüst ve güvenilir bulunursa o iş yerinde çırak olarak çalışmasına izin verilirdi. Böylece üç yıldan beş yıla kadar değişen bir zaman zarfında ustası, çırağın hem mesleki hem de manevi olarak hocası konumunda olurdu.

Kalfalık, çıraklık ve ustalık arasındaki bir statüydü. Çıraklar, çıraklık süresini tamamlayıp kalfalığa yükselebilecek bilgiye sahip olduklarında başarılı bir sı-

[3] Satın alınan malın bedeli orta sandığından ödendikten sonra, taksim işlerine başlanır ve malların bedelleri esnaftan toplanırdı.

navla kalfalık statüsünü elde ederlerdi. Kalfalığa yükselişte merasiminde lonca kurulu hazır bulunurdu. Kalfaların en kıdemlisi hizmet ve rehberlik görevini yerine getirirdi. Kalfalığa yükseltilecek genç o gün esnafa mahsus özel elbiseyi giyer, kendi ustası ile birlikte üç usta buna şahitlik ederdi. Dualarla kalfalığın sembolü kuşak bağlanırdı. Vakti gelince iş kurmak için yeterli parayı temin edemedikleri zamanda bu süre uzayabilirdi. Bu durumda kalfalara bazen ustaları, cemiyetin önde gelenleri ve yiğitbaşlıları yardımda bulunurlardı.

Ahilikte önemli mertebelerden biri **Ustalıktı**. Ustalığa yükselbilmek için üç yıl kalfa olarak çalışmak lazımdı. Bu süre içinde, hakkında şikâyet olmayan, kendisine verilen görevleri dikkatle yerine getiren, özellikle çırak yetiştirme hususunda titiz davranan, diğer kalfalarla iyi geçinen, müşterilere karşı iyi davranan, bir iş yerini idare edebilecek duruma gelen kalfalar hususi bir merasimle ustalığa yükseltildi. Kalfalıktan ustalığa geçiş için yapılan bu özel törene "Şed Bağlama" [4] denirdi. Ustalığı elde eden kişi kendine ait iş yeri açardı.

Ahilikte esnaf ve sanatkârlara işyerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri öğretilirken, akşamları toplanılan Ahi zaviyelerinde de ahlaki eğitim uygulanırdı. Böylece manevi bir

[4] Şed kuşanma törenleri Ahilerin mesleğe, meslek adabına, ticaret ve sanat ahlâkına, eşyaya, eşyanın hakikatine, insana, ustaya, ustalığa verdikleri değere işaret etmesi bakımından üzerinde durulması gereken bir meslek geleneğiydi. Şed kuşanma bir nevi diploma, olgunluk töreniydi.

alanın denetimi ve himayesinde ekonomik hayat, Ahilik çerçevesinde düzen altına alınmış olurdu.

Bu birlikler, ilgili oldukları mesleklere ait problemleri halletmekte ve devletle ilişkileri düzenlemekteydi. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti bu birliklerin göreviydi. Liyakate çok önem verilirdi. Mesleği çok iyi öğrenip, belli sınavlardan geçerek ustalığa yükselinmedikçe dükkân açılmazdı. Esnaf ve dükkân sayıları sınırlı olduğu gibi, mal üretimi de ihtiyaca göre yapılırdı. Yani, israf ekonomisi güdülüyordu.

Ahilerin Çok Yönlü Hizmetleri Vardı

Ahilik ahlakî, askerî, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda oldukça etkili oldu. Günümüzün sosyal güvenlik kuruluşları, esnaf ve sanatkâr odaları, kooperatifçilik, sendikacılık, belediyecilik gibi teşekküllerin işlevlerini görmüş; ayrıca iş ahlakını şekillendiren bir kurumdu.

Anadolu'nun birçok şehrinde tekkeleri olan Ahiler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde gazi unvanı ile cihad hareketlerine de katıldılar, fetihlerde büyük rol oynadılar.

İktisadi hayatın yanı sıra zaman zaman siyasi faaliyetlere de katıldılar. Özellikle XIII. asırda siyasi otoritenin zaafa uğradığı zamanlarda, bazı isyanların bastırılması, şehirlerin düşman istilasından korunması gibi olaylarda etkili oldular.

XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Moğollar iktidarlarına karşı direnen Ahi teşkilatı ileri gelenlerini birçok

defalar katliama tabi tuttular, teşkilatlarını dağıttılar. Pek çok Ahi, Moğol zulmünden dolayı Anadolu'da uclara (Osmanlı Beyliğinin hakimiyeti altındaki bölgelere) göç ettiler. Başta Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali olmak üzere pek çok Ahi mensubu Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda görevler aldılar.

Anadolu Bacıları Teşkilatı

Anadolu Selçukluları zamanında ortaya çıktığı anlaşılan Anadolu Bacıları teşkilatın temellerini Orta Asya'ya kadar götürmek mümkündür. Türk kadını bu teşkilat vasıtasıyla Orta Asya'dan Anadolu'ya uza- nişte cesaret ve kabiliyetini Anadolu'ya da taşımış olmalı.

Bacılar Teşkilatının lideri Fatma Bacı (Kadıncık Ana), Ahi Evran'ın hanımı ve aynı zamanda hocası Evhadüddin-i Kirmani'nin kızıdır. Aşıkpaşazâde'nin anlatımlarına göre Bektaşilik Tarikatının piri Hacı Bektaş Veli'nin manevi evladı ve müridi olup tasavvuf ehliydi. Teşkilatının mensupları, kendilerini Tanrı'ya adanmış din adamlarının kadın müritleri, onlarla beraber hareket eden hizmet erleriydi.

Fatma Bacı eşi Ahi Evran'la Kayseri'de Türkmen kadınları ve kızlarını örgücülüğe ve dokumacılığa yönlendirerek ikinci bir sanayi sitesi olarak Külahduzlar (Örgücüler-Dokumacılar) Mahallesi'ni kurmuş, bunların şehirli hayatında iş sahibi olmalarını sağlamıştır. Fatma Bacı'nın bu organizasyonu Anadolu Bacıları teşkilatının çekirdeğini oluşturdu. Teşkilat başlangıçta Kayseri'nin yanında Ahilerle birlikte Konya,

Kırşehir, Ankara ve Larende gibi büyük şehirlerde de kuruldu.

Moğolların Kayseri'yi yakıp-yıkmalarından sonra Fatma Bacı'nın -bir esaret hayatından sonra- Kırşehir'e gittiği, burada da Moğol baskısı artınca Sulucahöyük'e göçtüğü, bacıların Moğol etkisinin daha az olduğu uc bölgelere göç etmeye başladığı bilinmektedir. Kayseri'deki faaliyetlerini gittikleri diğer yerlerde de sürdürmüşler; halı, kumaş, tülbent ve bez imal edip bunların ticaretini yapmışlar. Bacıların bazı üyelerinin kendi adlarıyla isimlendirilen halı modelleri günümüze kadar gelmiştir. Kaynaklarda Yeniçerilerin başlarına giydikleri tacın (ak börk) Orhan Gazi zamanında Bilecik'te ortaya çıktığı, Kayseri'nin ve Kırşehir'in Külahduzlar mahallelerinde üretilen modele dayandığı aktarılmıştır. Sadece ak börk değil ilk düzenli Osmanlı ordusunun (Yeniçeriler) üniformalarının da Anadolu Bacıları tarafından imal edildiği tahmin edilmektedir.

Anadolu Bacıları, Ahilikte olduğu gibi sanatlarını gelenek halinde sürdürmeleri yanında, üyelerini millî ve dinî konularda eğitirdi. Faaliyetlerini, bir sanat ve meslek ocağı olarak tesis ettikleri zaviyelerde yürütmüşlerdir. Mesleki olanlar yanında en önem faaliyetleri arasında Anadolu'daki yetim genç kızların; kimsesiz, eşini kaybetmiş, hasta ve ihtiyar kadınların yardımlarına koşmak vardı. Bahsi geçen kadınlara meslekî ve dinî eğitim veriyorlar, geçimlerini, üretime ve sosyal faaliyetlere katılmalarını sağlıyorlardı.

Sosyal ve ekonomik münasebetler kurarak gayri-müslim kadınlar üzerinde de etkiliydiler. Bu tür münasebetler İslâm'ın yayılmasına etkili olmuştur.

Bacıların bir diğer önemli faaliyetleri de misafir ağırlamaydı. Moğol saldırıları sonucu yurtlarını terk edip Anadolu'ya gelen insanlara kısa bir sürede olsa barınma yeri, gıda temini ve yeni ortamlarına uyumlarını sağlama önemli bir ihtiyaçtı. Ahi tekke ve zaviyeleri bu ihtiyaçları gideriyordu. Bacılar da tekke ve zaviyelerde konuk edilenlerin iâşesinde, ibatesinde, hatta çamaşırlarının yıkanmasında gerekli hizmetleri sağlıyorlardı. Bu tür hizmetlerin yapılmasının sevap; malın ve servetin yolcu, yoksul ve muhtaca cömertçe harcanması övgü vesilesiydi. Bu hususta kaynaklarda Fatma Bacı'nın kimsesiz ve yoksulları barındırması, misafirleri ağırlaması, kızlarla birlikte imece usulüyle bu hizmetleri yürütmesinden bahsedilir.

Bacı'ların dinî ve tasavvufî alanlarda da faaliyette buldukları bilinmektedir. O dönemde Sünnî muhitlerde kadınların erkeklerle bir arada sohbet meclislerinde bulunup, zikir, dinî ayin vs. yapmaları cevaz verilmezdi. Ancak bu teşkilatın üyeleri kadınlar ve genç kızlar erkeklerle bir arada zikir, sema ve sohbet meclislerinde bulunuyorlardı.

İslâm öncesi dönemde Türk kadınlarının ata binme ve ok atmada usta oldukları bilinmektedir. Sonrasında da bu özelliklerinin devamını gösteren tarihi belgeler mevcuttur. Anadolu Bacıları sırası gelince silahlı ve cengâverdiler. Ahi ve Bacı Teşkilâtlarının kurucularıyla irtibat halinde olan Dülkadir-oğulları'nın 30.000 silahlı kadın askeri vardı. Uc böl-

gelerde (Batı Anadolu'da) Türkmen aşiretleri arasında savaşçı Anadolu Bacıları bulunduğu bilinmektedir. Moğolların Kayseri'yi istilasını sırasında kaleyi savunanlar arasında Bacılar Teşkilatının mensuplarının da bulunduğu görülmektedir.

Anadolu Bacılarının 13. yüzyılda mensuplarına ait zaviyeleri oldukça faaldi. Kaynaklar bu zaviyeler vasıtasıyla kadın Türk dervişlerin ordularla birlikte fütuhata çıktıklarını göstermektedir.

Ahiler, Uç bölgelere göç ettikten sonra Bacıların da oralarda yoğun faaliyetlerde bulduklarını görmekteyiz. Batı Anadolu sınır boylarında filizlenmeye başlayan Osmanlı Devleti'nin büyümesine hizmet eden siyasi ve sosyal teşekküller arasındaki yerlerini aldılar. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Türkleştirme ve İslamlaşma faaliyetlerine katıldıkları bilinmektedir. Bu dönemde erkeklerle aynı saflarda savaşmışlardı. Tıpkı son zamanlardaki Nene Hatunlar, Kara Fatmalar gibi...

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda olduğu kadar Anadolu ve Balkanların İslâmlaşması ve Türkleşmesinde de önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Anadolu Gazileri

Alp; kahraman, yiğit, cesur gibi anlamları içerir. Alplik İslam öncesinde Oğuz Türkleri arasında yaygındı. İslamiyetin kabulünden sonra da hem Orta Asya'da hem de Anadolu'da Türkler tarafından kullanılmış; İslam öncesi dönemin savaşçı Alp kişiliği, İslami cihattaki "eren" motifiyle birleşerek, savaşçı

gazi-dervişler anlamında Alp-Eren kavramı ortaya çıkmıştır. Alp-Erenler Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında çok önemli görevleri yerine getirmişlerdir.

Âşıkpaşazade, Anadolu'daki Alp'ler ve Alperen'ler hakkında bilgiler verir. Ona göre **Alp** olabilmek için öncelikle dokuz nesne ve niteliğe sahip olunmak gerektir. Bunlar sağlam yürek, güçlü pazu, gayret, iyi bir at, özel bir giyecek, ok-yay, kılıç, süngü ve iyi bir yoldaştır. Alplikten alperenliğe geçişte insanın dıştan içe dönüşünde, asıl cihadın insanın nefsiyle yapmış olduğu savaş olduğunu dile getirir. **Alperen**'de bulunması gereken ilave nitelikleri sırasıyla velayet [⁵], riyazet [⁶], kifayet, tevekkül, ilim, himmet [⁷] ve doğru arkadaş olarak sıralarken; alperenliğin mistik yönüne de vurgu yapar. Anadolu'da kahramanlık mistik bir değer olarak müesseseseleşmiş; Alp, İslami gaza terimi ile kaynaşmış, gazi lakabı alp ile birlikte Gazi Alpler [⁸] şeklinde de kullanılmıştır.

[⁵] Velâyet: İslam'da Allah'a dostu veya Allah için dost olan kimselerin dindeki konumu.

[⁶] Riyâzet: Nefsin şehvet denilen beden ve dünya ile ilgili arzularını kırma, bunları etkisiz hale getirme, nefsi aklın ve dinin tesbit ettiği sınırlar içinde tutma.

[⁷] Kendini kemale erdirmek için kalbin bütün ruhanî güçleriyle Cenâb-ı Hakk'a yönelmesi

[⁸] Gazi Alpler Anadolu Selçuklular döneminden beri savaşlarda görevli olan derviş topluluğuydu. Bu topluluk her zaman din, millet ve vatan için savaşmaya ve canını feda etmeye hazırды.

Gazi Alplik, Haçlılara karşı bütün İslâm âleminin muhafızı olan ve Avrupa içlerine kadar da fetihler gerçekleştiren yenilmez ruhtu. Gazi Alpler; zalim Haçlı'ya, istilâcı Moğol'a, hâsılı hiçbir düşman askerine karşı asla bükülmeyen, rükûdan başka eğilmeyen bir mertliğe sahiptiler. Bu ruh; yakın tarihimizde yaşanan zaferlerimizde, Çanakkale'de, Millî Mücadele'de ve Kıbrıs Harekâtı'nda kendini göstermiştir.

Anadolu Abdalları

Moğol baskısıyla Anadolu'ya gelen bir Türkmen tairesi olan Anadolu Abdalları hakkında değişik kaynaklar farklı malumatlar verilmektedir. Bir kaynağa bunlar;

- Dede Korkut ve Hoca Ahmet Yesevi geleneğinin Anadolu'daki temsilcileri;
- Orta Asya'da göçebe toplulukları arasında İslam'ı yayan Hoca Ahmed Yesevi'nin Anadolu'daki takipçileri oluşumlar; Baba İlyas, Şeyh Edebali, Hacı Bektaş, Avşar Dede, Pir Dede, Akyazılı Sultan, Baba Sultan, Geyikli Baba, Horos Dede, Otman Baba, Abdal Musa, Sarı Saltuk gibi derişlerdir.

Dönemin anlayışına göre Anadolu Abdalı;

- Kendisini bütün kötü hallerden uzak tutmuş, nefisini itaat altına almış, huy ve ahlakını düzeltmiş;
- Allah'tan başka dünyadaki her şeyden vazgeçmiş, hakikatin bilgisine erişmiş;

- Zayıf, ezilmiş ve baskı altında olanlara yardım elini uzatan;
- Toplum içinde ahlaksızlıklara karşı mücadele veren;
- Bu özelliklerini de buldukları çevreye de yansıtan kişidir.

Abdallar; Anadolu'da yeni yerleşim merkezleri oluşturmuşlar, İslam'ı tebliğ etmişler; dini, siyasi, kültürel yaşantıya kendi üsluplarınca yön vermişler; Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır.

Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali, arkadaşı Kumral Abdal, Orhan Gazi'ye devletinin uzun ömürlü olacağı müjdesini veren Geyikli Baba Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olanlardandır.

Âşıkpaşazade, Anadolu Abdallarını "bilge dervişler" olarak ifade eder. Abdalların bölgeden bölgeye kısmen değişen inanç yapısında oldukları görülse de genellikle Alevi- Bektaşî inancı dairesinde bir yaşayış sergiledikleri bilinmektedir.

Sünnî geleneğin içinde asla çatışmacı olmayıp, engin bir özveri ve hoşgörüyü sahiptiler. Ancak 15. yüzyılda giderek Osmanlı Devleti'nin merkezîleşme ve bürokratik bir imparatorluğa dönüşme sürecinin dışında kaldılar, düzen dışına itildiler. İran'da Safevî Devleti'nin kurulması ve Kızılbaş etkinliğinin Anadolu'da yayılması ile birlikte bazı abdallar Kızılbaş hareketiyle bütünleştiler.

Aynı Kaynak - Ortak Değerler

Yukarıda özetle anlatmaya çalıştığımız dört teşkilat da Aşağı Türkistan'da (Maveraünnehir'de) oluşmuş olan kültür havzasından etkilenmiştir. İnançlarının, ideallerinin, eğitimlerinin kaynağı aynıdır. Hepsi de

- ✓ Fikhî-amelî cephesini Hanefilik,
- ✓ İtikadî-inanç cephesini Mâturîdîlik ve
- ✓ Ahlak boyutu Yesevilik

olan anlayıştan nasiplenmişlerdir. Bu nedenle de faaliyetleri ortak ideallere ulaşmada birbirlerini tamamlayıcı ve zaman zamanda birlikte çalışma şeklinde olmuştur.

Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Yûnus Emre gibi büyük Türk mutasavvıfları ana dilde ve hitap ettikleri insanımızın anlayacağı sadelikte İslam'ı irşada devam etmişler; bu sayede Kur'an ile Türk kültürü arasında

- **Kadına saygı, hoşgörü, farklı anlayıştakilerle bir arada yaşama, doğruluk, alçak gönüllülük, misafirperverlik, nefesine hâkim olma, kanaatkârlık, kazançta helal olana yönelme, ahde vefa, merhamet, fedakârlık, töreye göre hareket etme, selamlaşma, gönül alma, atalara saygı ile millet, vatan ve ilim sevgisi... gibi**

ortak noktalar gösterilmiştir. Türk mutasavvıfları; Arap örfünün -İslâm'la alakası olmayan ancak İslâm görünümünü altında sunulan kuralcı, baskıcı, kavmiyetçi ve tutucu uygulamalarına karşı alternatif olarak Türk'ün insancıl, ahlakî ve medenî sufizmini

yaymışlardır.

Tüm bu gayretler, Milletimizin İslam Dini'ni kavramasına ve bütün benliğiyle özümsemesine yardımcı olmuş. Geleneksel Türk Kültürü İslam Dini'yle yoğrulmuş, hem iyi bir Müslüman olma hem de millî benliği koruma başarılmıştır.

Türk boylarının Hanefî-Mâturîdî-Yesevî çizgide bir din anlayışı etrafında sıkı sıkıya kenetlenmesi, kökü geçmişe dayanan ve İslamiyet'le beslenen **Türk Dünya Nizâmı**'nın canlanıp gelişmesine zemin hazırlamıştır. Türk Dünya Nizâmı;

- ✓ Milliyet, din ve insanlık ideallerini ahenkli şekilde kaynaştırmış;
- ✓ Bu çerçevede Millî hudutlar genişleyip yabancı kavim ve dinler üzerinde kurulu büyük devletlerimiz meydana çıktıkça
 - Milliyet duygularını insanlık ideali ile birleştirmiş;
 - Sosyal adalete ve nizâma bağlı millî devlet ve demokratik cemiyet anlayışını yerleştirmiş,
 - Yabancı dinlere saygı göstermiş;
- ✓ Türk devletlerinin yöneticileri, geçmişte olduğu gibi İslam çağında da dindar ve Allaha samimi kalp ile inanan, mazlumun yanında ve zalimim karşısında olan, adalet dağıtan "*Cihan ailesinin babaları*" mevkiine yükseltilmiştir.

Anadolu; Yesevî Tarikatının öğretilerine (*Allaha iman, "Ehl-i beyt" sevgisi, bilime saygı, kadına saygı, riyasız ibadet, emeğe değer verme ve yaratılmışa sevgiye*) sıkı sıkıya bağlı olan Türkmen aşiretleri-

nin sürekli yerleşimiyle, Türk sosyokültürel ve dini algılarının yaşandığı bir iklim olmuş. Bu ortam ileriki dönemde Cihan Devletine dönüşecek bir yapının daha sağlam bir temele oturmasını sağlamıştır.

Takip eden dönemde Türk Milleti, İslam Dini'nde kendi kültürüyle uyumlu unsurlar bularak kimliğini kaybetmemiş, dilini ve diğer kültür unsurlarını, İslam'ı yaşayarak korumasını bilmiştir. Bunda etkili olan hususlar:

- ✓ Mâturîdî gibi büyük din bilginleri sayesinde İslam, (hurafeden ve Arap ırkçılığında kaynaklanan taassuplardan arındırılarak) Kur'an'a ve Sünnet'e uygun anlaşılıp yaşanmış, akli ön planda tutan inanışa (akılcı, hoş görülü anlayışa) bağlanılmış.
- ✓ Hoca Ahmet Yesevî öğretisi tasavvufi yaşayışta kucaklayıcı, sevdirci bir anlayışı benimsenmiş.
- ✓ Türk tarihi, edebiyatı, destanları, efsaneleri... İslami ruh ve motiflerle yeniden düzenlenmiş.
- ✓ İslam Dini, Türk kimliği kaybedilmeden yaşanarak, İslam düşünce hayatına önemli katkılarda bulunulmuştur.

Bu sayede Türk millî kimliği ile bütünleştirilen İslam Dini, Türk kültürüne, hayatına ve medeniyetine damgasını vurup onu yeniden yoğururken, aynı zamanda Türklerin İslam Dini ile olan bağları da çok güçlenmiş ve derinleşmiştir.

Sözün özü; yukarıda bahsettiğim ve kaynağını özetle açıklamaya çalıştığım Aşağı Türkistan'da oluşan anlayıştan alan, ortak ideallere sahip dört teşkilat;

- XII. ve XIII. yüzyılın çalkantılı ve buhranlı ortamında toplumda yardımlaşmayı, dayanışmayı, düzeni; millî, dinî ve duygusal bağlarla birliği sağlamada önemli görevler üstlenmişler; fetihlere katılmışlar;
- Issız yol geçitlerine veya dağ başlarına yerleşerek, buralarda yerleşik yaşamın temellerini atıp, düzeni sağlamışlar;
- Üretimi ve ticareti nizama sokmuşlar, hizmet ve yardım kuruluşları oluşturmuşlar;
- Buldukları bölgelerde Türk ve İslam nüfuzunun artmasına ve kültürünün yaşanmasına katkıda bulunmuş;
- Anadolu'nun Türkleşmesine, İslamlaşmasına hizmet etmişler;
- En uçta (Bizans sınırında) kurulmakta olan Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkili olmuşlardır.

Kaynaklar

Ahmet Vehbi Ecer. Ahmed Yesevi Dervişi Ahi Evren ve Kayseri'de Ahilik.

Ahmet Vehbi ECER. Hoca Ahmet Yesevi Neden Önemlidir?

Haşim ŞAHİN (2001). Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Abdalân-I Rum (1300-1400). Yüksek Lisans Tezi. T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gürbüz MIZRAK (2021). MÂTURÎDÎLİK İslam'ı, Vahiy ve Aklın Işığında Anlama, Anlatma:

https://drive.google.com/file/d/1wKqBEKktzKL_103TY1Nu0eJTSxoMiNP3/view

Doç. Dr. Ömer AKDAĞ ve Uzm. Meltem KURTULUŞ (2016). Ahilik Ve Meslek Ahlakı. KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.

Prof. Dr. Mikâil BAYRAM (2005). Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları). Konya Ticaret Odası.

Ord. Prof. Ömer Lütfi BARKAN (). İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, sayı: 2, 1942, ss. 279-304.